

постає питання вибору комплексу методів та організаційних форм для набуття студентами досвіду виконання навчальної діяльності у малих групах та розвитку їх організаційних здібностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дейніченко Т. І. Диференціація навчання в процесі групової форми його організації (на прикладі предметів природничо-математичного циклу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 “Теорія навчання” / Т. І. Дейніченко. – Х., 2006. – 21 с.
2. Кузьміна О. В. Диференційоване навчання в умовах групової форми навчальної діяльності учнів початкової школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / О.В.Кузьміна. – Х., 2002. – 17 с.
3. Логачевська С. П. Диференційовані завдання з розвитку мовлення для 2 класу / С. П. Логачевська // Початкова школа : науково-методичний журнал. – 2008. – № 3. – С. 13 – 18.
4. Міністерство освіти і науки України. Державний стандарт початкової загальної освіти : Наказ № 1/9-695 від 06.12.05 / Міністерство освіти і науки України. – Б. м. : [б. и.] // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2006. – № 2 – 3. – С. 3 – 30. – (Нормативний документ Міністерства освіти і науки України).
5. Нор К. Ф. Технологія організації ГНД школярів / К. Ф. Нор // Освітні технології : навч.-метод. посібник / [за заг. ред. О. М. Пехоти]. – К. : А. С. К., 2001. – 256 с.
6. Пехота О. М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя : монографія / О. М. Пехота, А. М. Старєва. – [2-е вид.]. – Миколаїв : Вид-во “Іліон”, 2006. – 272 с.
7. Потапова Н. І. Поєднання індивідуальних і групових форм навчальної діяльності в інтелектуальному розвитку молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “ Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Н. І. Потапова. – К., 2006. – 22 с.
8. Потоцька Т. Ф. Професійно-методична підготовка вчителя початкової школи в умовах уходження до Болонського процесу / Т. Ф. Потоцька // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2006. – № 4 – С. 122 – 125.
9. Ратовська С. В. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до організації групової навчальної діяльності учнів: компетентнісний підхід / С. В. Ратовська // Науковий вісник МДУ : збірник наукових праць. – Миколаїв : МДУ, Випуск 20 : Пед. науки. – Том 1 / [за ред. В. Д. Будака, О. М. Пехоти]. – 2008. – С. 148 – 157.

УДК 371.311. 1

В.М. Тихонович

Харківський національний
педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ТЬЮТОРА У ШКІЛЬНОМУ НАВЧАННІ

У статті розглянуто питання подання тьюторства у контексті зміни звичної для традиційної школи педагогічної практики, визначено місце тьютора у системі шкільного навчання; охарактеризовано відмінності позицій учителя і тьютора; розкрито функціональні основи діяльності тьютора як наставника, опікуна дитини у процесі реалізації її індивідуальної освітньої програми.

В статье рассмотрено вопросы представления тьюторства в контексте

изменения обычной для традиционной школы педагогической практики, определено место тьютора в системе школьного обучения; охарактеризовано различия позиций учителя и тьютора; раскрыты функциональные основы деятельности тьютора как наставника, опекуна ребенка в процессе реализации его индивидуальной образовательной программы.

The article reviews the problems of presenting tutorship in the context of changing common for the traditional school pedagogical practice, it also defines the role of a tutor in the system of school education. The work reveals the functional basis of a tutor's activities as a pupil's advisor in the process of his individual educational program realization.

Постановка проблеми. Демократизація та гуманізація українського суспільства, які стали основою реформування системи освіти, передбачають упровадження у практику школи нових форм організації навчально-пізнавальної діяльності. У зв'язку з цим значно посилюється роль самостійної та індивідуальної роботи школярів. Виникає проблема здійснення керівництва цією діяльністю з боку педагогів. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується загостренням проблеми проектування нових професій у галузі освіти, бо кожна з існуючих педагогічних професій (учитель, викладач, керівник гуртка тощо) вже має змістовне навантаження і визначається конкретними способами діяльності.

Нові культурні орієнтації в освіті коригують і змінюють функціонал освітянських професій, але не можуть, звичайно, змінити сам базовий спосіб діяльності. Так, професія вчителя покликана для трансляції культурних норм та їх формування у підростаючого покоління. Педагог може це робити у суворій та однозначній формі. У цьому випадку він є представником авторитарної педагогіки. А може створити таку ситуацію, в якій учні самі відкривають нове і привласнюють його. В обох випадках принциповим залишається момент передачі норм, цінностей, знань від учителя до учнів. Це є базовим способом здійснення педагогічної професії взагалі. У зв'язку з виникненням альтернативних шкіл, що освоюють різні культурні освітні системи або розробляють власні підходи в галузі освіти, професія вчителя істотно змінюється. Учитель Монтесорі працює з дітьми не так, як це робить педагог вальдорфської школи. Але за ґрунтового аналізу їх педагогічної діяльності виявляються спільні характеристики. Розширюючи чи зменшуючи функціонал учителя, додаючи до нього нові вимоги у зв'язку зі змінами соціокультурних тенденцій, необхідно здійснювати ретельний аналіз, щоб нові вимоги не суперечили базовому способу діяльності вчителя. У тих випадках виникає реальна потреба у нових освітянських професіях, що задовольняють вимоги

сучасності. Тьютор – одна із професій, що стала популярною і необхідною останнім часом унаслідок зміни освітньої ситуації у нашій країні.

Аналіз актуальних досліджень. Питання відродження тьюторської діяльності у сучасній психолого-педагогічній літературі розглядаються в різних напрямках, а саме:

- організація тьюторства як реалізація діяльнісного підходу в освіті (П.Г. Щедровицький (“К проблеме границ деятельностного подхода в образовании (об исследовательской программе тьюторства)”, “Л. Выготский и современная педагогическая антропология”));

- тьюторська діяльність як засіб індивідуалізації навчання і виховання (Т.М. Ковальова: “Разработка проблемы индивидуализации образовательного процесса”, “Идея тьюторства как идея работы с индивидуальной образовательной траекторией”; Н.В. Рибалкіна: “Онтологические ориентиры модальной педагогики”, “Педагогика самоопределения. Основания проектирования”, “Идея тьюторства – идея педагогического поиска”; Т.В. Стецюк: “Идея образования и границы педагогики”; О. М. Тубельський: “Педагогическая поддержка в школе развития индивидуальности”);

- тьюторство у системі самовизначення особистості (А.О. Попов: “Тьюторство как педагогическая система культурного самоопределения”, О. О. Зоткін: “Идея тьюторства и проблема субъектности в образовании”);

- історична реконструкція тьюторства (І.Д. Проскурівська: “Опыт исторической реконструкции тьюторства (на материале истории английских университетов)”).

Метою статті є визначення місця тьютора у традиційній системі шкільного навчання, подання тьюторства у контексті зміни звичної для школи педагогічної практики.

Виклад основного матеріалу. У процесі інноваційного педагогічного руху, що розгорнувся з початку 90-х років минулого століття, було розроблено багато ідей щодо максимального врахування індивідуальних особливостей школярів під час організації їх навчально-пізнавальної діяльності. Однак знайдені нові форми дитячо-дорослих освітніх відносин приживаються на практиці з великими труднощами. Варто погодитися з тим, що відбувається руйнування самого принципу “школоцентризму”: школа все більше змушена віддавати частину своїх обов’язків з виховання та освіти дитини соціокультурному середовищу – засобам масової інформації, комп’ютерним технологіям, різним

видам дистанційного навчання, установам культури тощо [1, 61]. Постає важливе запитання: в яких формах відбуваються ці зміни у межах самої школи, що змінюється у самому змісті педагогічної праці?

Розглянемо процес навчання з трьох позицій: учителя, учня і тьютора. Учителю як відповідальному за передачу досвіду накопиченого людством, необхідно врахувати і по змозі використати пізнавальний інтерес школярів, ретельно добираючи матеріал, турбуючись про форми його подачі. Учні важливо визначитися щодо змісту матеріалу, артикулювати свої питання, якісно оцінити межі знання і незнання, виявити адекватні своїм можливостям способи засвоєння знань, умінь і навичок. Тьютор є посередником – він, допомагаючи і вчителю, і учню, облаштовує їх місце зустрічі та комунікації, підтримує форми співробітництва, в яких вони зможуть самовизначитися та знайти рішення власних завдань.

Загальний контекст дій тьютора – навчально-виховний процес, у межах якого вирішується традиційне завдання навчання – засвоєння знань, умінь і навичок, норм діяльності та зразків поведінки. Тьютор розв'язує такі проблеми, як заорганізованість, втрата індивідуальності у загальноосвітньому процесі. Обмежити такі тенденції, утримати у реальній практиці спрямованість на конкретну людину, вибудувати процес так, щоб у ньому реально враховувались можливості учасників, задати суб'єкт-суб'єктні відносини між учителем та учнем покликаний тьютор.

Визначимо різницю в діяльності тьютора і вчителя:

- ціннісні орієнтації.

У педагогічному процесі учитель є носієм певного знання й одночасно зразком для учнів. Підтримати його діяльність у реальній визначеній ситуації, посилити результат можуть такі дії учня, які у своєму способі прояву звернені до вчителя. Виходячи з цього, стають зрозумілими, наприклад, вимоги дисципліни і тиші у класі або заохочення вчителем змістовних предметних питань, тобто природного звернення учня за знанням або порадою до вчителя. Можна виділити такі ціннісні орієнтації вчителя у виконуваній ним роботі: зміст предмета і тих способів діяльності, які необхідні для його засвоєння; концентрація на вчительській діяльності та слові; співвідношення дій учня зі зразком, який демонструє вчитель; обмеження спілкування з дитиною; слухняність і наслідування учнів.

Тьютор має принципово інші підстави для діяльності, і перелік ціннісних

орієнтацій зовсім інший: освітній досвід дитини – можливість проб і виправлення помилок, визнання їх цінності; ініціатива у пропонуванні своїх знань та вмінь, які виходять за межі шкільно-предметних галузей; будь-яка за своїм змістом активна дія дитини; спілкування та встановлення особистого контакту з учнем; свобода і вибір дитини, усвідомленість власних дій; комунікація і позиційне самовизначення учасників реальної для діяльності ситуації.

- місце у навчальному процесі.

Завдання традиційного вчителя – внести у навчально-виховний процес знання, необхідні для передачі учню, та в різних формах здійснити цю передачу або спонукати до самостійного здобуття знань. Проте в методиках викладання, якими володіють учителі, не порушується відкрито проблема запиту учня на знання, тому вона не стає центром додаткової уваги і пошуку різноманітних способів дій. За сучасних умов полікультурного суспільства така позиція педагога стосовно учня неможлива.

Тьютор здійснює підтримку дій учителя (але не зміцнення його позиції) – він організує ситуації, в яких можливе виявлення або формування замовлення учня на знання. Тим самим він прогнозує дидактичні підходи вчителя, які можуть бути застосовані в конкретній ситуації учіння-викладання та індивідуально стосовно учня. Позиція тьютора має своє культурне коріння і задає обрій майбутнього культурного способу дії.

Теоретичні основи діяльності тьютора можна визначити, спираючись на розробки культурно-історичної концепції Л.С. Виготського. Б.Д. Ельконін у дослідженні повного акту розвитку людини багато уваги приділяє фігурі посередника [3]. Він визначав його місце як збіг двох переходів: “наявне – інше”, “ідея – реальність”. Завдання ж полягає в тому, щоб “по-перше, відкрити ідеальну форму як особливу реальність і, по-друге, щоб ствердити цю реальність у переході наявне – інше” [3, 63]. Отже, у центрі уваги тьютора два переходи. Зміст переходу “ідея – реальність” для тьютора заснований на уявленні про шлях життя людини у реальному просторі соціокультурних форм дії. Спроби як намагання орієнтації у цих формах, травми як результат спроб і продуктивні результати дії у освоєння цих форм утворюють особисту історію людини. За діями дітей тьютор-посередник має бачити перетворення у реальність, відображення в реальних умовах соціокультурного існування тієї ідеї життєвого шляху, яку дитина собою здійснює. Але реалію можна визначити,

лише маючи ідею, а відкрити ідею, тільки відчувши реальні обмеження в її фантазійному і безмежному виконавстві. Тому робота тьютора має вибудовуватися стосовно кожної дитини, орієнтуючись, з одного боку, на соціальну ситуацію розвитку, яка вже склалася, а з другого боку, перевлаштовуючи умови життя дитини з метою розширення простору її можливостей. Те, якої мети дотримується учень, до якого результату прагне в оволодінні знаннями, уміннями і навичками, визначає ідеальний образ людини і того шляху, який їй передбачено пройти. Постановка мети, сам процес цілепокладання пов'язані з образом, який утримує дитина, а, отже, необхідна робота як з його прояснення, так і з його побудови.

Розглядаючи тьютора в кооперативній діяльності з учителем, зазначимо, що суть діяльності вчителя – бути взірцем, нести його учням, а тьютора – відповідати за діагностику уявлень школяра про сенс засвоєваних ним форм дії. Тьютор повинен будувати такі життєві ситуації дітей, в яких можливо виявити цільову спрямованість на навчання через реальні дії. Завдання тьютора як представника педагогічної діяльності – відкрити свій образ для кожної дитини і водночас дати відчути обмеженість її форми дії відносно певного культурного зразка, показати, що є інші образи невинуватих, значущих для всього життєвого шляху, дій людини. Отже, утримати перехід “ідея – реальність” неможливо без одночасності другого переходу “наявне – інше”. “Інше” відкривається для учня через подання нових, більш широких щодо його типу дій можливостей, а “наявне” – тим обмеженням, яке поки що існує і дає відчутні результати, бо породжує успішну дію.

У житті вчительсько-учнівського колективу визначають певні взаємодоповняльні лінії відносин, в межах яких діє тьютор: відповідальності (довільні і мимовільні дії); вольового ставлення (самостійні дії і дії підлеглого, який не може обійтися без сторонньої допомоги); співробітництва (індивідуальне навчання та єдине з групою (класом)).

У реальній практиці діяльність учнів за участі тьютора може набувати різних форм, які відповідають визначеним лініям:

- лінія відповідальності, де можливі довільні і мимовільні дії; спеціально створені умови для відповіді біля дошки (особливий стілець, подіум або завіса, звідки необхідно вийти до підготовленої до уваги публіки); оцінювана в балах або на спеціальній шкалі відповідь, доповідь, читання реферату; графіки і стенди, куди заносяться результати навчання на загальний

розсуд; усні виступи за межами класної групи (олімпіади, ділові ігри, конкурси тощо);

- лінія вольового ставлення забезпечується за рахунок прийняття і пошуку доцільності будь-яких виразних дій учня. Їх якісне і кількісне обмеження неминуче, але тьютору під силу зробити так, щоб для дитини така необхідність була продиктована не силою і волею дорослого (наприклад учителя), а устроєм реального простору;

- лінія співробітництва: відстежувати спонтанні угруповання дітей та аналізувати цілі їх створення; накопичення інформації про індивідуальний когнітивний стиль кожної дитини. Індивідуальне навчання задається тьютором в індивідуальних зверненнях і консультаціях, підтримується особистісно орієнтованим підходом до організації життя у класі, вимагає від нього гуманного ставлення до дітей та їх індивідуальності. Можливість вибирати завдання, навчатися за індивідуальним навчальним планом, розподіляти самотійно свій робочий час дозволяє учням переходити від самотійних дій до участі у групових формах. Групова робота визначається загальнокласними заходами і підтримкою занять учителя з усією групою [1, 65].

Діям як окремої дитини, так і всієї групи приписується певний ритм. Його основою є чергування двох боків предметної дії: значеннєвого та операціонально-технічного. Уловити такий поділ можливо, якщо спостережувана дія не береться натурально, безвідносно до будь-чого, лише у тих формах, які подані спостерігачеві, а тільки на основі можливої культурної повноти цієї дії. У цій повноті два боки не помітні так очевидно, як у спробі дії або під час її освоєння: коли дитина виконує пробну дію, їй удається утримати лише щось одне. Не задавши повної дії як взірця, не можливо відкрити перед дитиною ідеальну форму дії. Виділення подібних ритмів – зміни двох боків дії людини – можливе лише за умов попереднього аналізу самого предмета засвоєння або навчання. У житті дитячо-дорослого колективу помітну роль відіграють й інші ритми: біологічні, сезонні, зміни напруженої роботи розслабленим станом тощо. Як і вчитель, тьютор повинен намагатися уловити ці ритми і проаналізувати їх взаємовплив. Його завдання – давати змогу для вільного прояву дій учасників навчально-виховного процесу, дотримуватися органічного для цього колективу дітей і дорослих ритму, використовувати актуальну в певний час фазу для привнесення нових форм учіння та засвоєння навчального змісту.

Діяльність тьютора спрямована на забезпечення педагогічної підтримки дитини. Якщо педагог поєднує позицію вчителя і тьютора, то його дії реалізують індивідуальний стиль навчання у межах особистісно орієнтованого педагогічного підходу, основними показниками якого є поліметодичність викладання, добір дидактичних матеріалів у розрахунку на кожного, врахування індивідуального темпу і способу учіння тощо. Група учнів здатна виявити одночасно найрізноманітніші підходи до оволодіння предметним матеріалом. У навчально-виховному процесі тьютор організує порядок з індивідуальними, зверненими тільки до вчителя (власний зошит, чернетка, індивідуальна контрольна робота, твір, який не прочитується класу тощо) і такі місця роботи, де дитина могла б наочно бачити відмінності свого способу учіння, одержаних результатів або предмета вивчення від виявлених іншими.

Завданням тьютора – облаштування позапредметного освітнього простору: робота з усвідомленням способів та особистих стилів учіння, виявлення міжпредметних зв'язків, що виникають, рефлексія навчальних дій і змістовних комунікацій. Для прояву цих боків індивідуальності група є необхідним фоном якісної оцінки дитиною самої себе. Можливе створення колективних проєктів, робота у групах, демонстраційний подіум, самодіяльні об'єднання, випуски стіннівок, організація дозвілля, ділові ігри тощо. Для всіх таких форм необхідно виділяти місце і час у класі та школі.

Зміст життя колективу, до якого залучений тьютор, набуває свого устрою – за допомогою організаційних і формуючих дій тьютора кожний з них одночасно і народжується у певному просторі і спричинює його. Практичною турботою тьютора є організаційна підтримка щойно виниклих, утримання вже оформлених і привнесення нових для цієї групи устроїв життя. Кожний із них має для тьютора самотійну цінність, бо, тільки підтримуючи їх, він може виконати своє педагогічне завдання – створити збіг двох переходів. Крім того, тьютор вирішує завдання перетворення життя учнів у школі і поряд з професійними педагогами в освітнє, а, значить, у кожному з виниклих устроїв розвиває освітній потенціал дітей.

У навчально-виховному процесі тьютор виконує різні ролі: буває спостерігачем, якщо встановлений у певний момент устрій не вимагає його втручання, безпосереднім учасником, якщо займає позицію вчителя або учня. Під час з'ясування загального способу дій тьютора необхідно утримуватися від приписування йому тільки третьої ролі. Тьютор є посередником уже й тому, що

відтворює своїми діями умови для можливого виникнення дій дитини, існування їх перехідних форм і відзначає ситуації самих переходів. Принципи діяльності, якими керується тьютор для виділення та оформлення ситуації, такі:

- розділяти дії дитини на пробні та продуктивні, ніж кожний раз заново встановлювати межу між двома переходами: “наявне – інше”, “ідея – реальність”;
- прагнути до повної відкритості дій дорослого для дитини – це дозволяє учню орієнтуватися і вибудовувати власні дії;
- облаштовувати у життєвому устрої дитячо-дорослої групи місця для виникнення і прояву зверненості дитини до дорослого, що є умовою орієнтації тьютора у діях учня.

Роботу необхідно вести з групою дітей, але визначати темп, ритм та якісні зміни у русі кожного окремого учня. Результатом роботи тьютора можна назвати нову продуктивну дію дитини. Для тьютора комунікативна ситуація є подією повороту життя, сигнал до її розгортання – зміна устрою. Її центр є фактичним, поданим у вчинках, діях і предметах, збігом переходів “наявне – інше” та “ідея – реальність”. У цій ситуації вони набувають для тьютора як для потенціального посередника конкретне наповнення: в одному випадку “наявне” є продуктивною дією дитини, “інше” – набором дій усієї групи, що задає інші типи дій; в іншому – перехід, поданий пробною дією учня (реальність) та повнотою задуму (ідеї) цієї дії. Довести перехідну дію дитини з технічного боку до повноти культурної форми може кожний дорослий, що має цінність для учнівської ініціативної або творчої дії (вона поряд з іншими закладена і в позиції тьютора), але тільки з його функціональних завдань, що вибудовуються у певну сукупність дій, можлива така зміна самого навчально-виховного процесу.

Висновки. Аналіз основ діяльності тьютора у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи дозволяє констатувати, що введення до традиційної шкільної практики такої позиції як певного індикатора оновлення системи освіти відповідає вимогам часу. Ця педагогічна професія стає популярною і необхідною унаслідок зміни освітньої ситуації у нашій державі. Тьютор покликаний долати такі проблеми, як заорганізованість, втрата індивідуальності у загальноосвітньому процесі; утримувати в реальній практиці спрямованість на конкретну людину, вибудовувати педагогічний процес так, щоб у ньому реально враховувались можливості учасників, задавати суб’єкт-

суб'єктні відносини між учителем та учнем.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо у визначенні ролі тьютора як навчального консультанта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошина Е. А. Тьюторство: Поиск гуманитарной технологии в рамках педагогического / Е. А. Волошина // Школа и открытое образование: концепции и практики индивидуализации : сборник научных трудов по материалам IV Всероссийской научной тьюторской конференции. – Томск, 2000. – С. 58–80.
2. Щедровицкий Г. П., Розин В. М., Алексеев Н. Г., Непомнящая Н. И. Педагогика и логика / Г. П. Щедровицкий. – М. : Касталь, 1993. – 416 с.
3. Эльконин Б. Д. Введение в психологию развития / Б. Д. Эльконин. – М. : Три волы, 1994. – 168 с.

УДК 371.385

Н.М. Усенко

Сумський державний педагогічний
університет ім. А.С. Макаренка

САМОСТІЙНА РОБОТА УЧНІВ В ЕВРИСТИЧНОМУ НАВЧАННІ

У статті розглянуто особливості організації самостійної роботи учнів у традиційному та евристичному навчанні; з'ясовано сучасні дидактичні характеристики найважливішого продукту самостійної праці в умовах евристичного пошуку – пізнавальної самостійності школярів.

В статье раскрыты особенности организации самостоятельной работы учеников в традиционном и эвристическом обучении; определены современные дидактические характеристики самого важного продукта самостоятельной работы в условиях эвристического поиска – познавательной самостоятельности школьников.

This article describes the features of organization of independent work of students in traditional and heuristic studies. Modern didactics descriptions of major product of independent labour turn out in the conditions of heuristic search – cognitive independence of schoolchildren.

Постановка проблеми. Процес наближення України до Європи здійснюється кількома напрямками, один з яких – освітянський. Він передбачає поступову видозміну сучасної системи освіти на інноваційно-дослідницьких засадах з метою досягнення необхідного рівня теоретичної та практичної підготовки випускників, навчання впродовж життя та самоосвіти. Та якими б досконалими не були навчальні програми і технічні засоби навчання, успіх навчання все ж таки багато в чому залежить від професійної компетентності, майстерності й творчості вчителя, від його спрямування на пошук нового, залучення учнів до самопізнання, самоактуалізації і самореалізації.

Навчальний процес має бути зорієнтований на самоактуалізацію